

Котвицька Н.М.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри економічної теорії

Уманського національного університету садівництва

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА ЯК ФАКТОР СТАБІЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Проаналізовано сучасний стан продовольчої безпеки України. Виділено проблемні аспекти забезпечення необхідного рівня продовольчої безпеки України. Визначено основні напрями вдосконалення механізму регулювання національної продовольчої безпеки в сучасних умовах.

Ключові слова: продовольча безпека, економічна доступність продовольства, норми споживання продуктів харчування населенням, структура споживчих витрат, продовольча політика.

Котвицкая Н.М. ПРОДОВОЛЬСТВЕННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ КАК ФАКТОР СТАБИЛЬНОГО РАЗВИТИЯ УКРАИНЫ

Проведен анализ современного состояния продовольственной безопасности Украины. Выделены проблемные аспекты обеспечения необходимого уровня продовольственной безопасности Украины. Определены основные направления усовершенствования механизма регулирования национальной продовольственной безопасности в современных условиях.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, экономическая доступность продовольствия, нормы потребления продуктов питания населением, структура потребительских расходов, продовольственная политика.

Kotvytskaya N.M. FOOD SAFETY AS FACTOR STABILITY OF DEVELOPMENT OF UKRAINE

The analysis of modern state and food security of Ukraine is done. Problem aspects of providing of necessary food strength security of Ukraine are selected. Basic directions of improvement of mechanism of control of national food safety in modern terms are definite.

Key words: food safety, economic availability of food, norms of consumption of food stuffs by the population, structure of consumer charges, food policy.

Постановка проблеми. Продовольча безпека є однією з найгостріших проблем сучасності. Кожна країна, незалежно від рівня свого розвитку, прагне забезпечити населення високоякісними продуктами харчування та гарантувати достатній раціональний рівень харчування. Вона зумовлює як стабільність, так і якість генофонду нації. Провідні країни світу розглядають продовольчу безпеку як важливу умову внутрішньої політичної та соціально-економічної стабільності країни і її зовнішньої незалежності. Продовольча безпека є одним із важливих аспектів економічної політики, яка спрямована на забезпечення стабільного виробництва основних продуктів харчування, доступності їх отримання та використання населенням відповідно до фізіологічних норм споживання за рахунок власного виробництва та надходження до імпорту.

На підставі вище вказаного можна стверджувати, що проблема продовольчої безпеки як складової економічної завжди залишається актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні науковці, зокрема П.Саблук, Б.Пасхавер, Р.Тринько, О.Гойчук, П.Руснак, П.Лайко, М.Бабієнко, І.Кушнір та інші зробили вагомий внесок у теорію і практику забезпечення продовольчої безпеки. Однак дослідження цієї проблеми не можна вважати вичерпними, велика кількість її аспектів ще недостатньо висвітлені.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження та оцінка теперішнього стану продовольчої безпеки України та пошук шляхів її гарантування її в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Продовольча безпека – офіційно прийняте у міжнародній практиці поняття, що використовується для

характеристики стану продовольчого ринку країни або групи країн, а також світового ринку. Експерти Продовольчої та сільськогосподарської організації об'єднаних націй (ФАО) пропонують продовольчу безпеку розглядати як забезпечення гарантованого доступу всіх жителів планети, країни, регіону до продовольства у будь-який час і обсягах, необхідних для забезпечення активного й здорового способу життя [1, с.142].

Світ зіткнувся з глобальним парадоксом, коли абсолютне надвиробництво продовольства в розвинених країнах поєднується з голодом у ряді африканських і азійських країн. Згідно з оцінками ФАО, кількість недоїдаючих у світі досягла в 2008р. 963 млн. осіб [2].

Згідно прогнозів, що підготовлені Всесвітнім банком, навіть при благоприємних тенденціях розвитку сільського господарства у світі дефіцит зерна може скласти 526 млн. т, м'яса – 40 млн. т, морепродуктів – 68 млн. т. Для рішення проблеми забезпечення продуктами харчування у період 2000–2030 рр. треба підвищити виробництво зерна на 50 %, м'яса – на 85 %, що є дуже складною задачею для будь-якої країни. Необхідність задоволення зростаючої потреби на продукти харчування викличе відповідне підвищення попиту на світових ринках. За оцінками експертів, сумарна потреба світу у продуктах харчування зросте до 2025 р. в два рази. Тому питання дотримання умов продовольчої безпеки в окремій країні та на світовому рівні є та буде надактуальним [3].

Продовольча безпека є здатністю держави гарантувати задоволення потреби населення країни в продовольстві на рівні, який забезпечує його нормальну життєдіяльність. Будучи найважливішою ланкою в ланцюзі безпечного існування соціуму, продовольча безпека є не лише проблемою агропромислового сектору, але і макроекономічною проблемою, пов'язаною з ефективністю громадського виробництва, рівнем і диференціацією прибутків населення, безробіттям і т.д., тобто зачіпає багато економічних і соціальних аспектів.

Для України питання гарантування продовольчої безпеки мають особливо важливе значення, оскільки за роки соціально-економічних перетворень виробництво сільськогосподарської продукції і продовольчих товарів зменшилось, а продовольче забезпечення населення знизилось до критично небезпечної межі. Основними причинами такого стану є, насамперед, спад виробництва в умовах перебудови економічних відносин та зміни форм власності, інфляційні процеси. Водночас сприятливі природно-кліматичні умови для вирощування більшості сільськогосподарських культур і потужний людський потенціал дозволяють Україні не лише забезпечити власну продовольчу безпеку, а й стати активними гравцем на світовому ринку продовольства. Експертні оцінки ілюструють, що при наявності раціональної структури землекористування і відповідного ресурсного забезпечення, Україна здатна забезпечити продуктами харчування більше 145 млн. осіб. Водночас проблема гарантії внутрішньої продовольчої безпеки і розширення експортних можливостей загострюється, оскільки процеси агропромислового реформування не набули стабілізуючого й творчого характеру. Більше того, вони супроводжуються руйнацією частини продуктивних сил і форм агропромислового комплексу. В аграрній сфері втрачаються обсяги товарного виробництва, зменшується якість продовольчих товарів при їх подорожчанні, що підриває конкурентоспроможність.

Необхідність гарантування продовольчої безпеки України потребує підтримання відповідного рівня продовольчого самозабезпечення, що передбачає використання державної підтримки вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції та вжиття заходів імпортного контролю з метою захисту власних виробників від іноземної конкуренції. Надійність продовольчого убезпечення полягає як у достатньому самозабезпеченні продуктами харчування, так і в наявності коштів для їх імпорту в необхідних обсягах за умов мінімальної потенційної вразливості продовольчого забезпечення населення в разі виникнення ускладнень з імпортом продовольства (відсутність валюти, зростання цін, ембарго тощо).

Безумовним є той факт, що від стану агропромислового комплексу безпосередньо залежить рівень продовольчої безпеки України. Нині в АПК зосереджено більше половини виробничих фондів, виробляється близько 50% ВВП, дві третини товарів народного споживання, працює майже 40% населення.

Проблеми нереформованості аграрного ринку викликають загрози продовольчій безпеці держави та забезпеченості населення основними продуктами харчування.

Перша загроза – недостатнє споживання продуктів харчування населенням. У 2008 р. за більшістю основних продуктів харчування фактичне споживання знаходилося нижче раціональної норми. Найбільше відставання відмічено за такими групами: м'ясо і м'ясопродукти, риба і рибопродукти, овочі, баштанні культури, плоди, ягоди та виноград. Водночас за трьома групами (картопля, олія рослинна всіх видів, хліб і хлібопродукти) відмічено перевищення фактичного споживання над раціональним. Це негативне явище, яке свідчить про недостатню якість харчування населення.

Другою загрозою є низький рівень споживання продуктів тваринного походження в раціоні населення. Основну частину калорій українці споживають разом із продукцією рослинного походження. Натомість 27 % середньодобового раціону українця складають продукти тваринного походження, а це вдвічі менше за пороговий показник у 55 %.

Для визначення рівня продовольчої безпеки використовується і такий індикатор, як ємність внутрішнього ринку окремих продуктів, що визначається у натуральному виразі як добуток споживання певного продукту та середньорічної чисельності населення. Оскільки споживання населенням продуктів харчування по більшості видів знаходиться нижче раціональних норм, то, відповідно, ємність внутрішнього ринку продуктів харчування є меншою за економічно обґрунтований рівень. Низька ємність внутрішнього ринку продуктів харчування є однією з причин незадовільних темпів розвитку

аграрного сектора економіки, оскільки за ринкових умов якщо немає попиту, то й не буде виробництва.

Є низькою ємність внутрішнього ринку за окремими продуктами харчування і, відповідно, високою їх імпортозалежність. Надмірно висока імпортозалежність спостерігається за такими групами, як риба і рибопродукти – 68,3 %, плоди, ягоди та виноград – 53,8 % при пороговому значенні цього критерію у 30 %. Збільшення імпорту призводить до руйнування вітчизняного сільського господарства. Протягом останніх років ціни зростали тому, що виробництво сільськогосподарської продукції було меншим, ніж споживання. Щоб стримати зростання цін, було збільшено частку імпорту, і це негайно вразило українських сільськогосподарських виробників, які не можуть конкурувати з європейськими підприємствами. Україна має досить велику територію, сприятливі кліматичні умови, і одним із основних завдань виходу із кризи – забезпечити свою продовольчу незалежність від імпорту на перспективу і нарощувати експорт продовольчих товарів [4, с.89].

Також слід зазначити, що проблема доступу до продовольства різних верств населення пов'язана з платоспроможним попитом, який залежить від їх доходів. Зростаючі відмінності в реальних грошових доходах населення зумовлюють відповідну нерівномірність розподілу і споживання продуктів харчування. Якщо ця нерівномірність посилюється і відповідно росте чисельність найбільш вразливих верств населення, то в суспільстві зменшуються обсяги споживання продовольчих товарів. Це негативно позначається на вітчизняному аграрному виробництві, оскільки попит на його продукцію падає і воно не одержує необхідних коштів для модернізації та розширеного відтворення. Разом з цим, зі зменшенням виробництва зростає продовольчий імпорт. Згідно зі світовими критеріями продовольчої безпеки країни, гранично-критичний обсяг імпорту не повинен перевищувати 30 %. Інакше це означатиме втрату продовольчої незалежності та безпеки держави.

В Україні частка продовольчих затрат у сімейному бюджеті постійно зростає, що свідчить про низький рівень життя населення. Таке положення зумовлено

загальним зниженням життєвого рівня переважної більшості населення, частина якого живе за межею бідності, та значною поляризацією між багатими та бідними [5, с.198]. Індикатор доступності продуктів харчування нині становить 51,8 % при пороговому значенні у 60 %. У загальній структурі витрат на продукти харчування найвищу питому вагу займають витрати на м'ясо та м'ясопродукти, хліб і хлібопродукти, овочі, а також молоко й молочні продукти. Падіння реальних доходів переважної кількості верств населення зумовило зменшення обсягів споживання. Внутрішній агропродовольчий ринок України постійно поповнюється продуктами харчування зарубіжного виробництва, які часто завозяться контрабандою, часто – сумнівної якості з понаднормативним вмістом шкідливих інгредієнтів та простроченими термінами зберігання. Вітчизняне продовольство також іноді не відповідає вимогам безпеки якості, але основна частка порушень припадає на імпортні продовольчі товари. Вирішення продовольчої безпеки країни неможливе без забезпечення якості та безпечності харчових продуктів. Одним із шляхів досягнення продовольчої безпеки є суворе дотримання санітарно-гігієнічних вимог, технологічних інструкцій, рецептур, режимів оброблення, зберігання, транспортування, реалізації сировини і готової продукції.

Запровадження міжнародних стандартів і систем якості продуктів харчування здійснюється Повільно. Це відбувається тому, що більшість сільськогосподарської продукції виготовляється господарствами населення, які не спроможні запроваджувати міжнародні стандарти якості продукції через скрутний фінансово-матеріальний стан. Відтак виникає необхідність прискорення процесів реформування аграрного сектору України, цілеспрямованих заходів державної політики, спрямованих на стабільність власного продовольчого ринку та використання потенційних вигод від зростання присутності України на світових ринках продовольства. З цією метою необхідно здійснити низку заходів: забезпечити ефективність внутрішнього ринку та цінового регулювання; сприяти підвищенню ефективності та конкурентоспроможності агровиробництва, захисту інтересів

вітчизняних товаровиробників на зовнішніх ринках; забезпечити цільове спрямування коштів від продажу сільгосппродукції на розвиток аграрного сектору економіки; активізувати інвестиційну діяльність у сільськогосподарському виробництві; оновити матеріально-технічну базу аграрних підприємств; реформувати земельні відносини; підвищити якість продуктів харчування; здійснити заходи щодо охорони земель.

Найважливішою проблемою сучасної економіки є зупинення спаду агропромислового виробництва, гарантування продовольчої безпеки держави та досягнення раціональних норм споживання продуктів харчування на душу населення, для чого необхідно створити належні економічні та правові відносини в усіх галузях продовольчого підкомплексу.

Соціально-економічний розвиток населення досягається завдяки вирішенню питань продовольчої безпеки в країні. Система національної продовольчої безпеки має формуватися на ефективному розвитку АПК, його зовнішньоекономічної діяльності, на формуванні доходів населення, забезпеченні збалансованого і якісного харчування населення. Продовольча політика досягається за рахунок споживання основних продуктів харчування населенням України на рівнях обґрунтованих норм і правил структури підвищення якості продукції вітчизняного виробництва. Сучасні умови розвитку та функціонування сектору АПК в Україні свідчать про високий потенціал у сфері забезпечення продовольчої безпеки.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, проблеми продовольчої безпеки залежать від наступних факторів: від стану вітчизняного виробництва, яке спроможне забезпечити споживчий ринок; імпорту продовольчих товарів, включаючи товари, які можуть вироблятися в Україні і товари, які в Україні вироблятися не можуть; рівня розвитку вітчизняної переробної промисловості; здатності населення різних регіонів України купувати товари, яка нерозривно пов'язана з насиченістю споживчого ринку та рівнем доходів населення.

Принциповим у довготривалій перспективі є формування ефективного і стабільного агропромислового виробництва, яке відповідало б світовому рівню,

що гарантуватиме продовольчу безпеку країни, насичення ринку доступними для всіх верств населення продуктами харчування, забезпечуватиме промисловість сировиною, вирівнювання доходів та інших соціальних параметрів у сільському господарстві з відповідними показниками в середньому по країні.

Одним із основних напрямів гарантування продовольчої безпеки є запровадження ефективного механізму формування продовольчих ресурсів, заснованого на економічному стимулюванні вітчизняних товаровиробників і розвитку ринкової інфраструктури. Відтак виникає необхідність прискорення процесів реформування аграрного сектору України, цілеспрямованих заходів державної політики, спрямованих на стабільність власного продовольчого ринку та використання потенційних вигод від зростання присутності України на світових ринках продовольства. З цією метою необхідно здійснити низку заходів: забезпечити ефективність внутрішнього ринку та цінового регулювання; сприяти підвищенню ефективності та конкурентоспроможності агровиробництва, захисту інтересів вітчизняних товаровиробників на зовнішніх ринках; забезпечити цільове спрямування коштів від продажу сільгосппродукції на розвиток аграрного сектору економіки; активізувати інвестиційну діяльність у сільськогосподарському виробництві; оновити матеріально-технічну базу аграрних підприємств; реформувати земельні відносини; підвищити якість продуктів харчування; здійснити заходи щодо охорони земель. Державна політика на найближчі роки повинна будуватись з урахуванням переходу сільського господарства на інтенсивні методи господарювання.

Бібліографічний список:

1. Кочетков О.В. Формування системи показників продовольчої безпеки України / О.В. Кочетков, Р.В. Марков // Економіка АПК. – 2002. – № 9. – С. 142-148.

2. Організація Об'єднаних Націй в Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://un.org.ua/ua/news/2009-01-27/>.
3. Доклад о мировом развитии 2008. Сельское хозяйство на службе развития. Обзор. / Международный банк реконструкции и развития / Всемирный банк [Электронный ресурс]. 2008. [http:// www. worldbanr. org](http://www.worldbank.org).
4. Басюркіна Н.Й. Забезпечення продовольчої безпеки в умовах трансформації еконо-міки України / Н.Й. Басюркіна // Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. праць. – Вип. 29. – Одеса : Вид-во ОДЕУ, 2008. – С. 89-98.
5. Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти / Зб. ст. за матеріалами міжнародної конференції. – Київ: САТСАНГА, 2001. – 224 с.